

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-4-116-17>

УДК 378.035.6

Онопрієнко О.М.¹

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Онопрієнко О.В.

Черкаський державний технологічний університет

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглянуто проблему підготовки студента як громадянина України з високими моральними, духовними, культурними якостями, національною свідомістю та сумлінням; досліджено національну систему виховання, яка покликана забезпечувати глибоке осмислення і засвоєння кожною особистістю у процесі праці й творчості моральних та патріотичних ідей, принципів, поглядів, переконань, використання у побуті народних традицій, звичаїв та обрядів. Досліджено патріотичне виховання, як цілеспрямований процес формування в особистості любові до своєї землі, народу, усвідомлення кожним українцем себе невіддільною часткою народу, вивчення історії культури, традицій, звичаїв і обрядів українського народу, вироблення та утвердження патріотичних переконань, почуття відповідальності за долю країни і готовності служити її інтересам, утверджувати державність, примножувати матеріальні і духовні багатства, славу і гідність свого народу. Виявлено, що сучасна система українського виховання вимагає наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу національним змістом, в якому відображені історія, мистецтво, культура, символіка нашого народу. В освіті потрібно максимально використовувати потенціал рідної мови, культури, історії, декоративно-ужиткового мистецтва, щоб пробудити національну свідомість молодого покоління, озброїти його міцними знаннями, виховати активну життєву позицію, сповнену патріотизму. Адже рідна мова, історія народу, його прогресивні традиції, звичаї, свята, фольклор, різні види народного мистецтва й художньої творчості, народні символи та національна символіка – це той життєдайний ґрунт, на якому може зрости свідомим громадянин. Важливим у національно-патріотичному вихованні є формування патріотичної самосвідомості, яка проявляється у ставленні особистості до своєї нації, у зацікавленні і повазі до історії українського народу, його традицій та звичаїв, шанобливому ставленні до національної спадщини народу, його корінних інтересів та потреб розвитку нації.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотичне виховання, історія та традиції, дослідження, формування, свідомість, цінності, обряди українського народу, Батьківщина.

Onoprienko Olha

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Onoprienko Oleksandr

Cherkasy State Technological University

PROBLEMS OF NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH

Summary. The article examines the problem of training a student as a citizen of Ukraine with high moral, spiritual, cultural qualities, national consciousness and conscience; the national system of education, which is designed to ensure deep understanding and assimilation by each individual in the process of work and creativity, of moral and patriotic ideas, principles, views, beliefs, and the use of folk traditions, customs and ceremonies in everyday life, was investigated. Patriotic education has been studied as a purposeful process of forming love for one's land and people, the awareness of each Ukrainian as an inseparable part of the nation, the study of the history of culture, traditions, customs and ceremonies of the Ukrainian people, the development and affirmation of patriotic beliefs, a sense of responsibility for the fate of the country and readiness to serve its interests, to establish statehood, to multiply the material and spiritual wealth, glory and dignity of its people. In education, it is necessary to make maximum use of the potential of the native language, culture, history, and decorative and applied arts in order to awaken the national consciousness of the young generation, arm them with solid knowledge, and cultivate an active life position full of patriotism. After all, the native language, the history of the people, its progressive traditions, customs, holidays, folklore, various types of folk art and artistic creativity, national symbols and national symbols are the life-giving ground on which a conscious citizen can grow. Important in national-patriotic education is the formation of patriotic self-awareness, which is manifested in the attitude of the individual to his nation, in interest and respect for the history of the Ukrainian people, its traditions and customs, respectful attitude to the national heritage of the people, its indigenous interests and the needs of the nation's development. National-patriotic education is based on the personal assimilation of the spiritual heritage of the native people – language, Ukrainian folk art, decorative and applied art, knowledge of its cultural and historical traditions.

Keywords: national-patriotic education, patriotic education, history and traditions, research, formation, consciousness, values, rites of the Ukrainian people, Motherland.

Постановка проблеми. В умовах становлення та зміцнення Української держави, економічної стабілізації та національного відродження особливо гостро постала проблема навчання та виховання підростаючого покоління. Незалежній Укра-

їні потрібна розвинута особистість із сформованими загальнолюдськими цінностями, політично зріла та патріотично переконана, що має чітку громадянську життєву позицію, яка була б яскравим взірцем наслідування для наступних поколінь.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1923-9751>

Могутнім фактором відродження української нації, виховання у її молоді духовності, моральності, патріотичних рис, національної гордості покликана стати вища школа. На сучасному етапі є необхідним впровадження нових ідей, практичних рішень педагогічних проблем, поліпшення та зміцнення методологічного арсеналу педагогічної науки та практики. У стінах сучасної школи України, в тому числі вищій, формується духовний світ молоді людини, що відповідає її життєвим потребам, природі особистості, інтересам держави, гуманістичним цілям людства. Освоєння моральних, культурних та духовних цінностей сприяє становленню індивідуальності, формуванню та розвитку творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовано наукові доробки вітчизняних науковців щодо різних аспектів національно-патріотичного виховання та патріотизму. Деякі актуальні питання патріотизму розглянуто в працях видатного українського педагога Г. Ващенка [1]. Основи патріотизму було досліджено вітчизняним істориком В. Липинським та М. Піреном. В наукових розвідках вітчизняної дослідниці С. Грищенко доведено зв'язок національно-патріотичного виховання з самовихованням та самовдосконаленням особистості [3]. А. Загородня досліджує сучасне розуміння патріотичного виховання молоді [2].

Теоретичне обґрунтування проблеми. Одним із найважливіших завдань вищої педагогічної школи є формування не тільки висококваліфікованого спеціаліста, а й патріота свого народу, активного учасника державотворчих процесів, який свої знання та переконання передаватиме не одному поколінню.

Проблема підготовки студента як громадянина України з високими моральними, духовними, культурними якостями, національною свідомістю та сумлінням є проблемою складною, багатовимірною, різноплановою та багатофакторною. Її розв'язання вимагає об'єктивного підходу, що опирається на всебічний аналіз провідних положень теорії і практики середньої та вищої педагогічної освіти.

Методологія та методи. Сучасна система українського виховання вимагає наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу національним змістом, в якому відображені історія, мистецтво, культура, символіка нашого народу.

Знання родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідні не лише для піднесення національної гідності, а й для використання кращих традицій попередніх поколінь у практиці сьогодення. Адже, як зазначає народна мудрість, той, хто не знає свого минулого, не вартий майбутнього.

Через наповнення змісту освіти національними духовними цінностями досягається етнізація навчально-виховного процесу шляхом всеохоплюючого вивчення історії рідного народу, мистецтва, народознавства, фольклору, вірувань, символіки, традицій, звичаїв, обрядів, які нероздільні за своєю суттю. Саме через безцінну культурну спадщину українського народу формується духовність підрастаючого покоління [12].

Пріоритетним напрямком розвитку сучасної педагогічної теорії і практики має стати дослі-

дження актуальних проблем національної системи виховання, що є основою історичного, культурного, духовного національного відродження.

Національна система виховання покликана забезпечувати глибоке осмислення і засвоєння кожною особистістю у процесі праці й творчості моральних та патріотичних ідей, принципів, поглядів, переконань, використання у побуті народних традицій, звичаїв та обрядів. Національне виховання на основі синтезу історії та потреб сучасності проймає всі сфери життя і є його сутністю.

Національне виховання – це виховання для потреб нації. Воно ґрунтується на гуманізмі і демократизмі, на нерозривності загальнолюдських і національних цінностей. Національна система виховання спрямована на організацію життєдіяльності підрастаючих поколінь відповідно до природньо-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації.

Національне виховання визначає всебічну підготовку української молоді до найвищого ідеалу нації, скеровує молоде покоління до творчої участі в розбудові рідної духовної та матеріальної культури, а через неї до участі у творенні вселюдської культури [9; 10].

Таким чином, національне виховання – цілеспрямований, систематичний регульований виховний процес, що має на меті утвердження у свідомості нації, народу етнічної (національної) культурної мовної єдності, перетворення національної цінності з ідеалу мислителів і поглядів української інтелігенції в ідейні переконання та норми моральної поведінки всіх членів суспільства, тобто «перевести» національне із суто теоретичної свідомості у практичну свідомість багатомільйонних мас [3; 5].

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, духовних багатств української культури, осмислення ментальності свого народу, формування патріотичних почуттів як моральної якості кожної особистості. Адже освітня політика будь-якої сучасної держави визначає майбутнє нації, місце держави у світовому співтоваристві.

В освіті потрібно максимально використовувати потенціал рідної мови, культури, історії, декоративно-ужиткового мистецтва, щоб пробудити національну свідомість молодого покоління, озброїти його міцними знаннями, виховати активну життєву позицію, сповнену патріотизму. Адже рідна мова, історія народу, його прогресивні традиції, звичаї, свята, фольклор, різні види народного мистецтва й художньої творчості, народні символи та національна символіка – це той життєдайний ґрунт, на якому може зрости свідомим громадянином.

Протягом усього етапу розвитку суспільства народна педагогіка і система патріотичного виховання втілювала в собі зміст національної культури, духовності, завдяки чому формувалось ціле покоління українських патріотів.

Використання культурних, історичних та духовних багатств українського народу сприяє формуванню у підрастаючого покоління патріотичних почуттів як моральних якостей, осмислення національного характеру, світогляду, гордості за свою Батьківщину.

Отже, характерною рисою нашого часу є актуалізація національного виховання, серцевиною якого є патріотичне виховання.

Патріотичне виховання – це цілеспрямований процес формування в особистості любові до своєї землі, народу, усвідомлення кожним українцем себе невіддільною часткою народу, вивчення історії культури, традицій, звичаїв і обрядів українського народу, вироблення та утвердження патріотичних переконань, почуття відповідальності за долю країни і готовності служити її інтересам, утверджувати державність, примножувати матеріальні і духовні багатства, славу і гідність свого народу.

Основними завданнями патріотичного виховання підрастаючого покоління є розкриття для кожної особистості поняття патріотизму як почуття любові до свого народу, до своєї Батьківщини; формування патріотичних переконань і поглядів особистості, ідеалів, національної гідності.

Результати та дискусії. Педагог О.В. Сухомлинська ставить на перше місце цінності, в яких лежить ідея належності до народу: спільність мови, мислення, географічних умов, релігійних вірувань, традицій, звичаїв, освіти, мистецтва, літератури. Серед цінностей вона виділяє любов до Батьківщини, громадянськість, працелюбність, любов до ближнього [10].

Національні цінності втілюють в собі ідеали, цілі та ідею українського народу, відродження національної свідомості, національної гідності та історичної пам'яті, визнання державної ідеології. Вони розкривають спадкоємний зв'язок соціокультурного розвитку нації і одночасно відображають своєрідність духу, поведінки, мислення, традицій, світосприймання, сприяють формуванню в молоді відповідних рис характеру і вдачі, національних якостей, в тому числі громадянських і патріотичних.

Патріотизм – домінанта свідомості, загальнолюдське поняття, яке закріплювалося віками і тисячоліттями в свідомості людей, відданих народу, Батьківщині, державі. Корені патріотизму сягають ще первіснообщинного ладу, коли відповідні почуття виникали на ґрунті спільності території, мови, звичаїв, на кровних зв'язках між членами свого роду, суспільному устрої життя зі спільною власністю на знаряддя праці, а також на необхідності захисту територіальної незалежності та власної свободи. Патріотизм – це не тільки почуття любові і гордості за свою країну, але і внутрішня потреба в діяльності на благо своєї держави, усвідомлення родинної, родової, етнічної єдності українців.

Своє трактування патріотизму дав Г. Ващенко. Він стверджує, що патріотизм – це любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традицій, мови. В основі патріотизму в першу чергу лежать навички. Людина, живучи довго серед певного оточення, так зживається з ним, що вона стає ніби частиною його [1; 3].

О. Вишневський в своїх дослідженнях виділяє три різновидності патріотизму: етнічний, територіальний та державницький [11].

Етнічний патріотизм ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей патріотизм започатковується природою як відчуття видової ознаки народу, що є вродженим і яке

розвивається повноцінно, якщо дитина виростає у національно свідомій і національно орієнтованій сім'ї, а відтак навчається в українській школі. Тут неабияке значення має вивчення рідної мови, власної історії, літератури, українознавства, українського мистецтва, рідних звичаїв тощо.

Територіальний патріотизм – ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, ландшафту, клімату тощо, де людина народилася. На думку Г. Ващенка, любов до рідного краю в першу чергу ґрунтується на ранніх дитячих переживаннях, захопленнях. Для людини, як, зрештою, і для деяких інших живих істот, рідним стає все те, що вона сприймає найперше, найраніше.

Державницький патріотизм – це вищий патріотизм, який ґрунтується на державній ідеології і пов'язується з поняттям громадянськості. До нього повинні вести етнічний та територіальний чинники, з вирішальним значенням етнічного патріотизму. Державницький патріотизм пом'якшує і згладжує міжетнічні і класові протиріччя й тертя. Він має об'єднувальну силу [6; 11].

Поняття патріотизму пов'язане, з одного боку, з ідеєю сильної держави, інтенсивним розвитком економіки, інтеграцією всіх соціальних груп, розвитком культури, науки. З іншого боку, воно нерозривне з традиціями народу, релігією, боротьбою за незалежність. Ці дві сторони невіддільні одна від одної, вони співіснують і розвиваються з еволюцією суспільства даної країни.

Національно-патріотичне виховання молодого покоління має ґрунтуватися на педагогічному досвіді українського народу, його історико-культурних традиціях, духовності, моралі та ідеології. Рідна мова, історія народу, його прогресивні традиції, звичаї, свята, фольклор, різні види народного мистецтва й художньої творчості, народні символи та національна символіка – це той життєдайний ґрунт, на якому може зрости свідомий громадянин.

Національно-патріотичне виховання базується на етнічному, територіальному та державницькому патріотизмі. Суспільною функцією національно-патріотичного виховання у вищій школі є формування у студентської молоді стійкої поведінки, моральних та патріотичних почуттів, вироблення звичок та навичок, які відповідають способу життя нашої країни, формування звички керуватися почуттям суспільного обов'язку. В свою чергу силою і глибиною патріотизму багато в чому визначається суспільна корисність особистості.

Важливим у національно-патріотичному вихованні є формування патріотичної самосвідомості, яка проявляється у ставленні особистості до своєї нації, у зацікавленні і повазі до історії українського народу, його традицій та звичаїв, шанобливому ставленні до національної спадщини народу, його корінних інтересів та потреб розвитку нації. Національно-патріотичне виховання опирається на засвоєнні особистістю духовних надбань рідного народу – мови, української народної творчості, декоративно-ужиткового мистецтва, пізнання його культурних, історичних традицій.

Здійснення завдань та мети національно-патріотичного виховання досягається різними засобами реалізації, серед яких є рідна мова, родовід, рідна історія, краєзнавство, природа рідного краю, національна міфологія, фольклор,

народне мистецтво, народний календар, національна символіка, народні прикмети і вірування, релігійні виховні традиції, звичаї та обряди, національна творчість [9].

Національно-патріотичне виховання студентів – складний і багатограничний процес, який має на меті виховати розвинуту особистість, сформувати в неї загальнолюдські цінності, політичну зрілість та патріотичну переконаність, активну життєву позицію, вміння вбирати і передавати весь накопичений людством досвід підростаючому поколінню.

Аналізуючи праці дослідників з проблем національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, можемо зробити висновок, що **національно-патріотичне виховання** у вищих педагогічних закладах повинно бути спрямовано на формування:

- наукових знань, які розкривають основи моралі, духовності студентів;
- свідомого ставлення до патріотичної діяльності;
- любові до своєї Батьківщини, свого народу;
- загальнолюдських моральних цінностей і високої педагогічної культури;
- шанобливого ставлення до історичного минулого українського народу, його мови та духовних цінностей своєї держави;

– прагнення підвищення добробуту свого народу, держави;

– вироблення активної життєвої позиції щодо суспільно-корисної діяльності;

– взаєморозуміння та поваги до інших націй та народів.

Національно-патріотичне виховання спрямоване на формування активних діячів суспільства, патріотів, пріоритетним для яких є добро всієї нації і піклування про її поступ; всебічна підготовка до творчої праці з розбудови і захисту незалежної української держави, рідної духовної і матеріальної культури, а через них до участі у вселюдській культурі; досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, основою яких є національна рівність, взаємна толерантність і пошана.

Висновки. Отже, національно-патріотичне виховання – це безперервний, цілеспрямований процес утвердження самосвідомості особистості та формування в неї любові до своєї Батьківщини, народу, мови на основі педагогічного досвіду українського народу, його історико-культурних традицій, духовності і моралі, засвоєння кожною особистістю національних ідей, принципів, поглядів, переконань, почуттів та особливостей національної психології, мовних, естетико-етичних та інших цінностей.

Список літератури:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Т. 1. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 196 с.
2. Загородня А. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. № 10. С. 24–28.
3. Грінченко Б. Тяжким шляхом. Київ, 1992. 112 с.
4. Грищенко С.В. Самовиховання особистості : монографія. Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2009. 252 с.
5. Етнонаціональний розвиток України (терміни, визначення, персоналії) / За ред. Ю.І. Римаренка, І.Ф. Кураса. Київ, 1993. 617 с.
6. Ляшенко І.Ф. Українська художня культура : навчальний посібник / За ред. І.Ф. Ляшенка. Київ : Либідь, 1996. 416 с.
7. Липинський В. Листи до братів хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Київ; Філадельфія : [б. в.], 1995. 470 с.
8. Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935. Львів : Накл. Тов. «Рідна школа», 1938. 252 с.
9. Руденко Ю.Д. Основи національного виховання: концептуальні положення / За заг. ред. В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, З.О. Сергійчук. Умань, 1993. 108 с.
10. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. 1996. № 1. С. 26–38.
11. Теоретичні основи педагогіки / За ред. Вишневського О., Кобрій О., Чепіль М. Дрогобич : Відродження, 2001. 424 с.
12. Філіпчук Г. Етнокультура в змісті національної освіти. *Пед. газета*. 2000. № 2. С. 3.

References:

1. Vashchenko H. (1994) *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]. pidruchnyk dlia pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i batkiv vol 1. Poltava: Poltavskiy visnyk, p. 196. (in Ukrainian)
2. Zahorodnia A. (2013) Suchasne rozuminnia patriotychnoho vykhovannia molodi. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu*, no. 10, pp. 24–28. (in Ukrainian)
3. Hrinchenko B. (1992) *Tiazhkym shliakhom* [The hard way]. Kyiv, p. 112. (in Ukrainian)
4. Hryshchenko S.V. (2009) *Samovykhovannia osobystosti: monohrafiia*. Chernihiv: Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni T.H. Shevchenka, p. 252. (in Ukrainian)
5. *Etnonatsionalnyi rozvytok Ukrainy* (1993) [Ethno-national development of Ukraine] (terminy, vyznachennia, personalii) / Za red. Yu.I. Rymarenka, I.F. Kurasa. Kyiv, p. 617. (in Ukrainian)
6. Liashenko I.F. (1996) *Ukrainska khudozhnia kultura* [Ukrainian artistic culture]: navchalnyi posibnyk / Za red. I.F. Liashenka. Kyiv: Lybid, p. 416. (in Ukrainian)
7. Lypynskiy V. (1995) *Lysty do bratv khliborobiv pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu* Kyiv; Filadelfia: [b. v.], p. 470. (in Ukrainian)
8. *Pershyy Ukrainskiy Pedahohichnyi Konhres, 1935 (1938)* [The First Ukrainian Pedagogical Congress]. Lviv: Nakl. Tov. "Ridna shkola", p. 252. (in Ukrainian)
9. Rudenko Yu.D. (1993) *Osnovy natsionalnoho vykhovannia: kontseptualni polozhennia* [Basics of national education: conceptual provisions] / Za zah.red. V.H. Kuzia, Iu.D. Rudenka, Z.O. Serhiichuk. Uman, p. 108. (in Ukrainian)
10. Sukhomlynska O.V. (1996) *Suchasni tsinnosti u vykhovanni: problemy, perspektyvy* [Modern values in education: problems, prospects]. *Shliakh osvity*, no. 1, pp. 26–38. (in Ukrainian)
11. *Teoretychni osnovy pedahohiky* (2001) [Theoretical foundations of pedagogy] / Za red. Vyshnevskoho O., Kobrii O., Chepil M. Drohobych: Vidrodzhennia, p. 424. (in Ukrainian)
12. Filipchuk H. (2000) *Etnokultura v zmisti natsionalnoi osvity* [Ethnoculture in the content of national education]. *Ped. Hazeta*, no. 2, p. 3. (in Ukrainian)